

Vietovės „iliteratūrinimas“: Biržai ir Biržų kraštas eilėraščiuose

V i g m a n t a s B U T K U S
Šiaulių universitetas

Pagrindiniai žodžiai: „iliteratūrinimas“, vietos literatūra, vietos bendruomenė, Biržai, Biržų kraštas, topoanalizė, topofilija, literatūrinė (savi)identifikacija, poetinis tapatumas.

Vietų, vietovių, net atskirų architektūrinių, urbanistinių ar gamtos objektų „iliteratūrinimo“ atvejų ir būdų yra daugybė: nuo Andrejaus Belo *Peterburgo* (1914), James'o Joyce *Dubliniečių* (1914) iki Ričardo Gavelio *Vilniaus pokerio* (1989), nuo Henrio Davido Thoreau *Voldeno, arba gyvenimo miške* (1854) iki Jono Meko *Semeniškių idilių* (1948), nuo Viktoro Hugo *Paryžiaus katedros* (1831) iki Justino Marcinkevičiaus *Katedros* (1971), pagaliau nuo Antano Baranausko poemos *Anykščių šilelis* (1859) iki Juozo Žlabio-Žengės „nervuotos poemos“ *Anykščių šilelis* (1930) ir t. t. Daug yra ir metodų, kuriais įvairūs vietovių „iliteratūrinimai“ tyrinėjami¹. Galima pastebėti, kad Lietuvoje pastaraisiais metais tokie tyrinėjimai suintensyvėjo². Suintensyvėjo ir vietos bendruomenių iniciatyvos savą vietovę naujai „i(si)literatūrinti“ ar viešinti jau esamus jos „iliteratūrinimus“. Kaip iškalbingus naujo, naujoviško „i(si)literatūrinimo“ pavyzdžius galima pateikti 2009 m.

¹ Dalis metodų apžvelgiama ir analizuojama straipsnyje: Vigmantas Butkus, „Literatūros topografija: (poli)metodologinės trajektorijos (Teoriniai apmatai topografinės tapatybės ir topografinės vaizduotės studijoms lietuvių literatūroje)“, *Colloquia*, 2008, 21, 11–29.

² Pavyzdžiui, žr.: Regina Sinkevičienė, *Kuršių nerija ir vokiečių rašytojai. Landšafto diskursas kaip galimybė suvokti save ir kitą*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002; Laurynas Katkus, „Semiosfera, Sarmatija ir Nemunas. Johanneso Bobrowskio lyrika iš Juriiaus Lotmano semiotikos perspektyvos“, *Lietuvių raštijos istorijos studijos*, t. 2. *Vertybių raiška literatūroje. Mokslinių straipsnių rinkinys*, 2005, 143–162; Viktorija Daujotytė, *Karalių gėlė iš Žemaitijos pelkių. Sugrąžinantys Vytauto Mačernio skaitymai 85-aisiais jo būties metais*, Vilnius: Vilniaus Dailės akademijos leidykla, 2006; D a u j o t y t ė 2008; D a u j o t y t ė 2009; Giedrė Šmitienė, „Savas miestas: asmens savasties aspektas. Utena Alfonso Nykos-Niliūno kūryboje“, *Literatūra*, 2006, 48 (1), 59–76; Brigita Speičytė, „Maironio palimpsestas“, *Metai*, 2008, 3, 75–88 ir kt. Čia minėtina ir Valentino Brijo knyga, išleista Maskvoje (Valentina Brijo, *Поэзия и поэтика города: Wilno – וילנה – Vilnius, Москва: Новое литературное обозрение*, 2008).

vykusias akcijas „Haiku Vilniui“³ ir „Posmas Klaipėdai“⁴. Ne menčiau iškalbingi, o daugeliu aspektų net iškalbingesni jau esamų „įliteratūrinimų“ aktualizavimai – 2008 m. išėjusios eilėraščių rinktinės apie Vilnių (*Iš Vilniaus į Vilnių*⁵) ir apie Biržus bei Biržų kraštą (*Poezijos sparno paliesti* [PSP]).

Visi tokie atvejai ne menka dalimi galėtų būti traktuojami ir analizuojami kaip *vietos literatūra* (*literature of place*)⁶, mėginant išryškinti bendrąsias jų tendencijas. Pasak Barrio Lopezo, tikroji vietos literatūros tema yra besiplėtojanti vietos bendruomenių struktūra, o tokią literatūrą kuria tų bendruomenių biologiniu ir dvasiniu likimu suinteresuoti žmonės, manantys, kad „žmonijos ir gamtos likimas yra neatskiriamas“ (L o p e z). Paskutinį teiginį būtų galima drąsiai siaurinti sakant, kad vietos literatūra kalba apie konkrečios bendruomenės ir ją supančios konkrečios aplinkos neatskiriamumą. Taip ieškoma su įvairialype aplinka – topografiškai, gamtine, peizažine, urbanistine, architektūrine, istorine, socialine, visuomenine, politine, kalbine ir t. t. – susijusio, ja besireiškiančio vietos, vietovės tapatumo, kuris gali būti labai daugiabriaunis ir metaforiškai kartais yra pavadinamas *vietos dvasia* (*genius loci*) (žr.: D a u j o t y t ė 2008; D a u j o t y t ė 2009, 74, 87).

Šio straipsnio tikslas yra ne išryškinti bendrąsias pastarųjų metų vietovės „įliteratūrinimo“ bei jo aktualizavimo tendencijas Lietuvoje, bet kiek išsamiau išanalizuoti simptomišką, tačiau pakankamai unikalų tokios aktualizacijos atvejį – eilėraščių apie Biržus ir Biržų kraštą rinktinę *Poezijos sparno paliesti*, jos atsiradimo intencijas, (auto)receptiją, su vietos „įliteratūrinimu“ susijusius turinio aspektus. Svarbiausias tikslas – panagrinėti, kokie Biržų ir Biržų krašto tapatumo, (savi)identifikacijos pavidalai dominuoja poezijoje, kaip jie funkcionuoja, kaip reiškiami.

* * *

Knygoje *Poezijos sparno paliesti*, pasak Biržų rajono savivaldybės viešosios bibliotekos informacijos, „surinkti visi⁷ kada nors publikuoti eilėraščiai apie pačius

³ „Haiku Vilniui“ – tai visuomeninė-kūrybinė akcija, kurios metu gali sukurti haiku, skirtą Vilniui. <...> Nuo šiol viešosios Vilniaus erdvės betarpiškai atiduodamos poezijai“ (HV).

⁴ „<...> iš istorinio Klaipėdos dramos teatro balkono skambės poezijos posmai dedikuoti Klaipėdos miesto gimtadieniui. Klaipėdoje gimusio ir kūrusio poeto Simono Dachto eilėmis pradedama nauja uostamiesčio kultūrinė tradicija – poezijos, prozos ir muzikos kūriniais garsinti svarbiausias uostamiesčio istorijos datas ir asmenybės. <...> Šią naują miesto kultūrinę tradiciją inicijavo ir organizuoja Klaipėdos piliečių asociacija ‘Mano miestas Klaipėda’ kartu su Klaipėdos dramos teatru ir senamiesčio verslininkais“ (*Šeštadienį*).

⁵ *Iš Vilniaus į Vilnių. Rinktinė poezija*, sudarė Aidas Marčėnas, fotografijos Algimanto Kunčiaus, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008.

⁶ Apie *vietos literatūros*, kitaip dar vadinamos „gamtišku rašymu“ (*nature writing*) arba „kraštovaizdiniu rašymu“ (*landscape writing*), sampratą žr.: L o p e z.

⁷ Sakyti, kad „visi“, nėra tikslu, nes net specialiai neieškant galima aptikti ir daugiau eilėraščių, kuriuose svarbūs biržietiški akcentai, tačiau tie eilėraščiai neįtraukti į rinktinę. Pateiksiu tik kelis pavyzdžius. Vlado Braziūno „peleno rojus“ prasideda: „pirštai palies ugniakurą / Biržų pilies griuvėsiuos“ (B r a z i ū n a s 2006). Jo eilėraštis „koks čia ežeras“ prasideda: „koks čia ežeras, jei / be Meilės salos“, o baigiamas: „irklas vandenį lyg biblio-

Biržus ir kitas rajono vietoves“ (*Eiliuota* 2009). Knygą sudarė Biržų bibliotekos bibliografės Zita Balaišienė, Laima Ramutėnienė ir Nijolė Taujanskienė. Įvadą jai parašė Biržų krašto muziejaus „Sėla“ darbuotoja Edita Lansbergienė. Viršelį sukūrė biržietis dailininkas Egils Skuja. Knyga iliustruota kraštiečio fotografo Algirdo Kalninio nuotraukomis. Taigi knyga išleista vietos bendruomenės iniciatyva, vien jos jėgomis, pirmiausia dėl tam tikro „vidinio“, „vietos“ poreikio. Knygos atsiradimo priežastys, jos koncepcija ir paskirtis labai glaustai ir kryptingai yra nusakytos įvade ir knygos pasirodymą, jos pristatymą lydėjusiame įvado autorės straipsnyje, išspausdintame Biržų spaudoje:

Literatūra nėra viena pati sau... ji yra krašto istorijos dalis, vienaip ar kitaip tos istorijos sąlygota, nulemta, o kartu ir pati įtakojanti istorijos vyksmą, istoriją atspindinti ir transformuojanti jos dėsnių suvokimą. <...> Visas spalvingas Biržų krašto žemėlapis sudėtas į eilėraščių apie Biržus ir Biržų kraštą rinktinę *Poezijos sparno paliesti*. Knygos sudarytojų <...> tikslas nebuvo pretenduoti į išsamią Biržų krašto kūrėjų poezijos antologiją, tiesiog buvo pabandyta į vieną vietą surinkti visus⁸ poezijos tekstus, kuriuose būtų paminėtas koks nors Biržų krašto vietovardis, tokiu būdu į knygą nepateko ne vieno poeto [*susijusio su Biržų kraštu, pavyzdžiui, ten gimusio ar gyvenusio, bet nerašiusio apie jį* – V. B.] kūryba. <...> Į rinkinį sudėta daugiau nei šimto kūrėjų eilėraščiai, poemos apie Biržų kraštą. Šalia profesionalių poetų kūrybos <...> ir mėgėjiškos eilės, tad meninė eilėraščių vertė taip pat labai skirtinga, nors vertinti eilėraščius meniškumo požiūriu taip pat nebuvo knygos sudarytojų tikslas. Anot jų, knyga gimė iš poreikio įvairiomis progomis at[si]rasti gražių, poetiškų žodžių, susijusių su konkrečia vietoje. Aktyvėja kaimų bendruomenės, jos linkusios organizuoti nemažai įvairiausių renginių, švenčių, ir dažnai kuriant scenarijų ieškoma gražesnių žodžių apie gimtąjį kraštą. Ši knyga tokiais atvejais turėtų būti gera pagalbininkė. / Reikia manyti, kad biržiečių, poezijos mylėtojų, knyga bus noriai skaitoma, kad ne vienas skaitytojas, perskaitęs rinktinę, kitomis akimis pažiūrės į savo gimtąjį miestą (ar kaimą), atras naujų, dar niekada neregėtų spalvų gamą... (L a n s b e r g i e n ė 2008, 4–6).

Skeptiškesniems skaitytojams reikėtų žinoti, kad sudarant knygą profesionalumas nebuvo atrankos kriterijus, kad knygos sumanytojai norėjo į vieną vietą surinkti viską, kas kada nors ką nors rašė apie Biržų kraštą, ir pabandyti parodyti jį tokį, kokį galima tik širdimi matyti (L a n s b e r g i e n ė 2009).

Nuostatos pakankamai aiškios. (1) Skiriami du knygų tipai: poezija apie Biržų kraštą nėra tas pats, kas Biržų krašto poezija, t. y. poezija, kuriama Biržų krašte. Kitaip tariant, poezijos rinktinė apie vietovę nėra tas pats, kas tos vietovės autorių poezijos rinktinė. Nors, suprantama, abi šios poezijos „rūšys“ yra labai glaudžiai susijusios, neretai – sutampančios. Pavyzdžiui, Viktorija Daujotytė straipsnį „Var-

filo / peilis knygos puslapius pjausto / koks čia gylis, gali tik nujausti / ežeras tyli“ (B r a - z i ū n a s 2004, 38; Meilės sala yra Širvėnos ežere Biržuose). Sigito Gedos „Eilėraštyje čiuvašų poetui“ yra toks ketureilis: „nuo upelės, kurią supoetino / Vaidotas, Lietuvoj, bet šiaurinėj, kur giedama latviškai: / Apasčia, Apasčia, pasisavinau aš tave / kaip Andus ar Himalajus“ (G e d a 1998; eilėraštyje minimas Vaidotas – tai Biržų krašte gyvenęs ir kūręs poetas Vaidotas Spudas).

⁸ Žr. 7 nuorodą.

niai literatūroje“ pradeda tokiu teiginiu: „Pavadinimo tezė turi ir kitą pusę – literatūra Varniuose“ (D a u j o t y t è 1993, 18)⁹. Vis dėlto knygoje *Poezijos sparno paliesti* daroma labai aiški skirtis, tad ir šiame straipsnyje angažuojamasi analizuoti Biržus, Biržų kraštą poezijoje, o ne poeziją Biržuose¹⁰.

(2) Meniškumo, estetiškumo kriterijus, nors ir jaučiamas (sakoma: „profesionalių poetų kūryba“, „mėgėjiškos eilės“, skirtinga „meninė eilėraščių vertė“), bet neaktualizuojamas – į jį visiškai neatsižvelgiama sudarant rinktinę. Tokią strategiją lemia keletas dalykų, kurių svarbiausi: knygos adresatas, knygos paskirtis ir bendra lokali regioninės bendruomenės literatūrinė-kultūrinė savivoka, dažniausiai labiau sureikšminanti ne selekcinį estetinio pobūdžio hierarchizavimą, bet visuotinį kraštotyrimo pobūdžio registravimą. Tokiu būdu visi eilėraščiai – ir vadinamųjų profesionalų, ir vadinamųjų mėgėjų – traktuojami išvien kaip *gražūs žodžiai* (įvade minima „gražių, poetiškų žodžių, susijusių su konkrečia vietove“, paklausa). *Gražūs žodžiai* apskritai yra kompleksinio kultūrologinio, antropologinio, lingvistinio, literatūrologinio ir kitokio dėmesio nusipelnantis šiuolaikinis fenomenas, *hiperžanras*, paplitęs ir privačiose srityse (jubilejai, vestuvės, įrašai bei perrašai sąsiuvinuose ir pan.), ir viešose erdvėse (miestų bei miestelių šventės, televizijos bei radijo sveikinimų koncertai, interneto tinklapiai, *blogai*¹¹ ir pan.). Tokia prieiga visiškai natūraliai leidžia sudaryti rinktinę nesilaikant ne tik jokios „hierarchijos“, bet ir jokios chronologijos: nei autorių gimimo datų, nei eilėraščių parašymo ar pirmosios publikacijos laiko diktuojamo principo. Tekstai knygoje sudėti tiesiog autorių pavardžių abėcėlės tvarka. Tokia prieiga kaip tik ir leidžia nepateikti visiškai jokių duomenų apie autorius, tuo labiau, kad „ne apie visus kūrėjus pasisekė rasti biografijos duomenų, į rinktinę pateko ir tokių eiliuotojų kūryba, kurie tik vieną kitą eilėraščių yra publikavę, o sužinoti ką nors apie autorių knygos sudarytojams nepavyko“ (L a n s b e r g i e n ė 2008, 6). Priminsiu, kad tipiškas grynasis *gražių žodžių* tekstas paprastai neturi fiksuotos autorystės, gali būti modifikuojamas, perkuriamas, instrumentiškai taikantis prie situacijos, tad neturi ir fiksuoto sukūrimo ar pirmojo išviešinimo laiko¹².

⁹ Lietuvoje pastaraisiais metais yra pasirodžiusios dvi puikios viena kitą papildančios monografijos, iš esmės skirtos temai „literatūra vietovėje X“, bet neišvengiamai kiek prisiliečiančios ir prie temos „vietovė X literatūroje“. Turiu omeny knygas apie literatūrą Vilniuje: Mindaugas Kvietkauskas, *Vilniaus literatūrų kontrapunktai. Ankstyvasis modernizmas, 1904–1915*. Monografija, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2007; Alma Lapinskienė, *Vilniaus lietuvių literatūra 1920–1940*, Vilnius: Lietuvių lit-ros ir tautosakos institutas, 2008.

¹⁰ Trumpą informaciją apie poeziją, literatūrą Biržuose galima rasti Biržų rajono savivaldybės viešosios bibliotekos tinklapyje. Ten pateikiama medžiaga apie Biržų rajono literatūrų klubą „Versmė“, jo narių išleistas autorines ir kolektyvines knygas, renginius ir pan. (prieiga internete: <http://www.birzai.rvb.lt/lit_klubas/versme.htm>).

¹¹ Kaip tipišką pavyzdį galima nurodyti tinklaraštį *Gražūs žodžiai* (prieiga internete: <<http://www.grazuszodziai.lt>>).

¹² Mano minima estetinė „hierarchija“ aktualizuojama tik rinktinės įvade, dėl vienos ar kitos priežasties pavardinant, labiau akcentuojant žymesnius rinktinės poetus: Stanislovą Dagilį, Adolfą Sabaliauską-Žalią Rūtą, Balį Sruogą, Bernardą Brazdžionį, Kazį Binkį,

(3) Knyga *Poezijos sparno paliesti* iš dalies sumanyta ir pateikiama kaip tam tikra metodinė priemonė („pagalbininkė“), reikalinga vietos bendruomenėms, kad, pavyzdžiui, ja būtų galima pasinaudoti bendruomenės švenčių proga rengiant švenčių scenarijų. Tokiu atveju vienas ar keli knygos tekstai būtų integruojami į didesnę, margesnę „sceninę“ ar panašią visumą – „inscenizuojami“: matyt, paprastai deklamuojami, bet galbūt ir dainuojami, panaudojami vizualiai (scenografijai) ar kitaip. Be to, knyga tradiciškai orientuojama ir į individualų skaitymą, kaip idealų adresatą įsivaizduojant jį tokį, kuriam skaitymas padėtų kitaip, naujai pamatyti jam artimą aplinką, aprašytą, poetizuotą knygoje. Taip siekiama verbalizuoti, „literatūrinti“ vietovės – Biržų, Biržų krašto – suvokimą, norima sukultūrinti individualias patirtis, tikimasi aktyvaus, empatiško skaitytojo, ir šie lūkesčiai pasitvirtina. Apskritai analizuojamoji knyga patvirtina taisyklę, kad regioninių vietos bendruomenių mėgstamiausi, populiariausi yra tie tekstai, tos knygos, kuriose rašoma apie pačią bendruomenę, jos žmones, tradicijas, istoriją, kraštovaizdį. Teigiama, kad „*Poezijos sparno paliesti* – Biržų krašto bibliotekose labai populiarus knyga“ (*Poezijos*). Kadangi yra poreikis ir paklausa, jau net svarstoma pakartotinio šios knygos leidimo galimybė (*Straipsnio* 2009).

(4) Nors literatūra traktuojama ir kaip „krašto istorijos dalis“, ir kaip „krašto žemėlapis“ talpykla ar saugykla, pirmenybė knygoje teikiama „žemėlapiui“ – ne Biržų krašto istorijai, o jo topografijai, geografijai. Taip teigti leidžia ne tik knygos turinys, bet ir du aiškūs formalūs rodikliai: a) eilėraščių atrankos kriterijus, nes į leidinį atrinkti tie tekstai, kuriuose būtinai būtų „paminėtas koks nors Biržų krašto vietovardis“ (ne istorinis faktas, istorinė asmenybė ar pan., kurie, žinoma, yra minimi daugelyje tekstų, bet tik greta vietovardžių, t. y. vieni patys nebūtų sudarę pagrindo vieno ar kito eilėraščio įtraukti į leidinį), b) leidinyje yra „Vietovardžių rodyklė“¹³ (*PSP* 296–297), bet nėra, pavyzdžiui, asmenvardžių ar istorinių realiųjų rodyklės.

* * *

Pereiti prie knygoje išryškėjančių biržietiško tapatumo, biržietiškos (savi)identifikacijos apraiškų analizavimo galima tik atsižvelgiant į čia išryškintas nuostatas: estetinio matmens eliminavimą, „profesionalios“ ir „mėgėjiškos“ poezijos lygiavertiškumo akcentavimą, knygos leidimo intencijas, numanomo jos adresato savytumą, poreikius ir kt. Turint galvoje rinktinės *Poezijos sparno paliesti* specifiką, analizės metodologinis pagrindas orientuojamas ne tik į Barrio Lopezo vietos literatūros studijas, bet ir į tai, ką Gastonas Bachelardas vadina *topoanalize*, pažymėta *topofilijos*. Pastaroji yra harmoningas santykis su savo gyventa / gyvenama (rečiau: lankyta / lankoma ar pan.) vieta; santykis, kuris optimaliai padeda realizuoti šį santykį išgyvenančio žmogaus identitetui. Ji detalizuojama taip:

Paulių Drevinį, Joną Meką, Henriką Čigriejų, Eugenijų Matuzevičių, Joną Strielkūną ir dar kelis kitus. Čia pat santykiniam palyginimui reikia pasakyti, kad į rinktinę įtraukti *šimto trylikos* autorių kūriniai – iš viso per tris šimtus tekstų.

¹³ Tiksliau būtų buvę ją pavadinti „Biržų rajono vietovardžių rodykle“, nes pasirinktas bendras pavadinimas klaidina – rodyklėje nėra fiksuojami kitų Lietuvos rajonų ar nelietuviški vietovardžiai.

kiekvienas turėtų kalbėti apie savo kelius, kryžkeles, seklumas. Kiekvienas privalėtų nubrėžti savo prarastų kaimų planus. Toro [Henris Deividas Thoreau] prisipažįsta turėjęs laukų planą, įrašytą savo sieloje. O Žanas Valis [Jean'as Wahl'is] galėjo rašyti: 'Savyje turiu / Šias gyvatvorių garbanas'. Taip padengiamo visatą savo išgyventais piešiniais. Jie neturi būti labai tikslūs. Svarbu, kad jie atitiktų mūsų vidinės erdvės spalvą. <...> Erdvė kviečia veikti, o jau prieš veiksmą dirba vaizduotė (B a c h e l a r d a s 1993, 329).

Absoliuti dauguma rinktinės *Poezijos sparno paliesti* autorių Biržus, Biržų kraštą aprašo būtent *topofiliškai* – eilėraščiais „braižo“ savo prarastų ar tebegyvenamų kaimų, kitų erdvių planus. Tų erdvių, kurios jiems yra biografiškai, emociškai brangios, svarbios, kurios sudaro neatsiejamą jų tapatybės dalį. Chrestomatiškiausias pavyzdys yra Meko *Semeniškių idilėse* pateikiamas prarasto, dingusio, bet su savimi poeto „tebenešiojamo“ Semeniškių kaimelio, buvusio netoli Papilio, Biržų rajone, „poetinis planas“, apimantis „mėlynus palaukės akmenis“, „užžėlusias lankas“, „geltonas smėlio žvyruobes“ ir t. t. (*PSP* 164, 165). Mekas *Semeniškių idilių* premijavimo proga 1957 metais pasakytoje kalboje yra ištaręs žodžius, kurie kone tiesiogiai atliepia ką tik cituotus Bachelardo teiginius, beje, iš taip pat 1957 metais parašytos studijos *Erdvės poetika*. Mekas sakė:

Tai šituos Semeniškius aš nešuosi su savimi <...> ir rūpinuos, ar bėra ten Marčiaus seserys <...> ir Čigo kiemas, ir Marytė, ir upelis; o ir Naciūnų šilas, nuo kurio visi lietūs atrūkdavo, pilnas gyvačių, svaiginančiai kvepiąs mėlynėm ir išsikerojusiais girtuoklynais; ir malūnas, išskėtęs savo keturias rankas, liudininkas, svajotojas, maitintojas. Nedidelis pasaulis, bet kurio betgi nemainyčiau, rodos, dabar į nieką – dabar, kai jau jo neturiu (M e k a s 1997, 10–11).

Topofiliška yra intensyviai išgyventi savą lokalią erdvę, mėginant ją sykiu su išgyvenamu jausmu perteikti verbaliai, literatūrine kūryba, taip „padengiant“ tą erdvę papildomu kultūriniu sluoksniu. Biržų ir Biržų krašto atveju šis sluoksnis pakankamai storas, tačiau, išskyrus keliolika, gal keliasdešimt išimčių, pakankamai monotoniškas, neįvairus.

* * *

Kaip ir reikia tikėtis, intensyviausiai biržietiškas rinktinėje *Poezijos sparno paliesti* reiškiamas, žymimas, poetizuojamas pačiu vietovardžiu *Biržai* bei įvairiais jo vediniais, žodžių junginiais su juo. Dažniau pasitaikantys toponiminiai junginiai: *Biržų kraštas*, *Biržų pilis*, *Biržų miestas*, *Biržų ežeras*, *Biržų žemė*, *Biržų šalis*. Lokalūs tekstai paprastai labai sureikšmina ir kaip svarbią savasties dalį pateikia tikrą ar tariamą (liaudies, poetinę) toponimų etimologiją, kurią susieja su to krašto geografinėmis, istorinėmis, tautosakinėmis ar kitomis realijomis. Ne išimtis ir analizuojamoji rinktinė. Kai kuriuos jos eilėraščius sąlygiškai galima vadinti *etimologiniais*. Tuomet juose tiesiogiai ar netiesiogiai etimologizuojant kalbama apie Biržus, dažniausiai varijuojama *biržės*, rečiau – *beržų*, dar rečiau – *biržijimo*, *birželio* įvaizdžiais: „Ir miestui parinkta vieta – / Tai biržė iškirsta“ (*PSP* 37), „Biržai. / Pirma iškirsta biržė / Senajam beržyne“ (Ibid., 143), „Protėviai iškir-

to biržę, / turim mūsų miestą – Biržus“ (Ibid., 145), „Beržų biržėj mano Biržai“ (Ibid., 52). „Jiems dieną saulelė pabiržys / lyg strėlės aštriais spinduliais, / atbėgus pro beržus / ir viržius / į Biržus / keliais / dar žaliais“ (Ibid., 191). Kai kuriais atvejais poetinė etimologija iš dalies sutampa su moksline lingvistine etimologija¹⁴, bet tai poetinio identiteto savikūrai nėra labai svarbu. Žymiai svarbiau, kad morfema „birž-“, vartojant ją pakaitomis su „berž-“, yra skambi, sklandi, lengvai rimuojama, tad natūraliai tampa skaitytojų gerai išsimenamu ir rašančiųjų noriai eksploatuojamu poetiniu biržietiško „skiriamuoju ženklu“, tam tikru embleminiu regioninio patriotizmo šaukiniu.

Ryškesniausia biržietiška erdvinį kontūrą, be pačių Biržų kaip svarbiausio centro, knygoje žymi trys hidronimai: Širvėna, Apaščia ir Agluona. Širvėnos ežeras, pro jį pratekanti Apaščios upė ir į jį įtekanti Agluonos upė sudaro nemažos dalies tekstų erdvinį karkasą, apie kurį, braižant literatūrinį planą, grupuojamos kitos urbanistinio ar gamtos peizažo detalės. Pavyzdžiui, „Lyg sesės, Apaščia, Agluona ir Širvėna, / Sukibę rankom, sukasi ratu“ (Ibid., 22), „Kiek laukais Apaščia bevingiuotų / Su Agluona Širvėnoj vis tiek susilies...“ (Ibid., 25). „Nuo priešų dengė Apaščia, / Kitapus – Agluona, / O upių santakoj plačiai / Bangavo Širvėna“ (Ibid., 37). „Apaščios, Agluonos vandenys plaukia, / Juos sujungia Širvėna plati“ (Ibid., 103). „Apaščioj pražysta purienos, / Agluonoj žilvičiai žali, / Širvėnoj lelijos baltuoja“ (Ibid., 178) ir pan. Šios trys figūros yra stipriausiai topofiliškai išgyvenamos, išjaučiamos, „iškalbamos“ figūros – tarytum Biržų ir viso biržietiško peizažo ekstraktas. Tiesa, paprastai jos net nėra kaip nors individualiai detalizuojamos, išsi-verčiama pakankamai šabloniškomis charakteristikomis, paminint pačius bendriaušius, iš teksto į tekstą keliaujančius vaizdinius, tarkim, purienas palei Apaščią, lelijas, gulbes, valtis, tiltą, salas Širvėnoj, Astravo dvarą už jos, piliakalnį, pilį prie jos.

Dar viena labai reikšminga, nors kiek retesnė, orientacinė biržietiškos (savi)identifikacijos erdvinė, sykiu ir istorinė figūra tekstuose yra Biržų pilis (kartais vadinama Radvilų pilimi, kartais – tvirtove) ar jos griuvėsiai (senesniuose eilėraščiuose). Simptomiškos eilutės: „O už parko boluoja pilis – / Biržų miesto kilnioji *širdis*“ (Ibid., 160; išskirta – V. B.). Per pilį ar siejant su ja bene kondensuočiausiai skleidžiamas biržietiško *istorinio tapatumo* vaizdinys. Pagrindinės pastarojo sudedamosios dalys: (1) abstrakčiai nusakoma garbinga senovė, apgaubta slėpiningu legendų, ir (2) Radvilų giminės šlovingumas, jos kovotos kovos.

Vartojant tą patį metaforinį širdies įvaizdį, Biržų pilimi stengiamasi ne tik „centruoti“ simbolinę Biržų erdvę, tačiau net projektuoti viso lietuvių etnos orientacijas, kreipti jas netikėto dvipoliškumo linkme: „Biržų pilis su Vilniumi – / Lietuvių *širdys* dvi...“ (Ibid., 142; išskirta – V. B.). Tuo požiūriu įdomus ir jaunojo Balio Sruogos sonetas „Biržų pilis“, kuris pirmą kartą buvo išspausdintas „Rygos naujienose“ 1912 metų pavasarį. Štai jo pradžia ir pabaiga: „Ne kartą per veidą man

¹⁴ Etimologijos specialistas Aleksandras Vanagas rašo: „galima manyti, jog vardas *Biržai* yra kilęs iš bendrinio žodžio *biržis* ‘beržynas’, *biržis* ‘ruplusis beržas’, *biržė* ‘beržynėlis’ ar pan.“ (Vanagas 2004, 38).

ašaros ritos, / Kai Biržų regėjau aš pilį garbingą, / Kaip ryto raselė ant žemės jos krito / Ir sielvartos graužė man širdį verksmingą. <...> O kalne! Kur tavo senobės grožybės? <...> Kurgi garbė? Kur bočių gėrybės? // Ir rūtos darželio kur tavo išnyko? / Tik ašarų bangos ir kraujo galybės, / Ir mūrai sugriauti kalne pasiliko!..“ (Ibid., 216). Tai, kad šešiolikmetis Sruoga, atvirai sekdamas garsiuoju Maironio eilėraščiu „Trakų pilis“, rašo apie Biržų pilį, gali reikšti ne tik patriotinį prierašumą Biržams, meilę gimtajam kraštui, bet ir tam tikrą simbolinį Lietuvos erdvės (per)struktūravimą. (Per)struktūravimą, dėl kurio Biržai, tiesa, netiesiogiai, per santykį su Maironio kūriniumi, atsidurdami greta vieno pagrindinių istorinių Lietuvos centrų, patys lyg tampa panašiu centru. Per Biržų pilies įvaizdį (tiesiogiai ar ne) išreiškiamos pretenzingos paralelės (Biržai–Vilnius, Biržai–/Trakai/ ir pan.) yra retos, tačiau simptomiškos. Jas palaiko įvairios iškalbingos Biržus Lietuvos mastu „įcentrinančios“ perifrazės, pavyzdžiui: „Biržai – tai mūs *Šiaurės Atėnai*, / Radvilų tvirtovės prieglobsty“ (Ibid., 103; išskirta – V. B.), „Buvai tu *perlas Lietuvos karūnoj*, / Nuo Augusto-Žygimanto laikų“ (Ibid., 182; išskirta – V. B.).

Kitos stipriai išryškinamos, labiau sureikšminamos miesto kraštovaizdžio detalės, leidžiančios identifikuoti Biržus, jų panoramą, yra Astravo dvaras (rūmai, parkas, sovietmečiu dvare įsteigta gamykla), pėsčiųjų tiltas (lieptas) į Astravą, bažnyčios, jų bokštai ir varpai, gimnazija, aikštė, miesto mūrai ir žiburiai, gatvės (Žveju, Vytauto), paminklai, paštas, muziejus, traukiniai, geležinkelis ir geležinkelio stotis, senamiestis ir kt. Visos šios ir panašios urbanistinio Biržų peizažo detalės knygos *Poezijos sparno paliesti* eilėraščiuose įgyja ganėtinai įvairų semantinį krūvį, tačiau atskirais atvejais nusistovi tam tikros jų dominantės. Tarkim, gimnazija – šviesią asmeninę patirtį ir atmintį išreiškianti figūra. Biržų bažnyčių bokštų vaizdas eilėraščiuose paprastai skirtas išbaigti miesto panoramos viršutinę dalį. Traukiniai, geležinkelis ir geležinkelio stotis kone išimtinai siejami vien su tremties tema.

Geografiškai Biržus ir visą Biržų kraštą stengiamasi tapatinti su Lietuvos „pabaiga“ („Ten kur baigias miela Lietuva“, Ibid., 23), su Lietuvos šiaure, net apskritai su šiaure: biržiečiai vadinami „šiauriečiais“ („Atkaklus šiauriečių būdas!“, Ibid., 145). Sakoma, kad Biržai yra „Šiaurės kraštas“ (Ibid., 236). Simptomiškos yra vieno eilėraščio pabaigos biržietiškos (savi)identifikacijos eilutės: „Mes – Šiaurės Lietuvos vaikai / Iš sėlių giminės“ (Ibid., 40), kadangi jose kompaktiškai ir taikliai išreikšta ne tik knygoje vyraujanti lokali geografinė, bet ir lokali istorinė savimonė. Tapatinimasis su istorine sėlių gentimi eilėraščiuose išsakomas dažniausiai („Šiaurine Lietuva, senoji sėlių žeme“ (Ibid., 279), „<...> sėlių gentis išliko tavyje ir manyje“ (Ibid., 275) ir pan.), nors atsigręžiama ir į žiemgališkas krašto ištakas, pavyzdžiui, Biržų žemę pavadinant „Sėlių ir Žiemgalių žeme“ (Ibid., 175). Svarbią istorinės-poetinės savivokos dimensiją knygoje nužymi vienur kitur prasiškleidžiantis švedų, tiksliau, kovų su Švedija motyvas („Brangios mums dar tos vietos / kur protėviai švedus mušė“ [Ibid., 167]), jis yra kur kas dažnesnis už kovų su kryžiuočiais, rusais ar kitais priešais motyvus, kartais net konkretizuojamas, pavyzdžiui, vaizduojant Kirkholmo (Salaspilio) mūšio epizodą: „Prie Kirkholmo matau husarų nesulaikomą ataką, / Kada su priešais tik kardai jų šneka“ (Ibid., 22).

Vis dėlto bene intensyviausiai regioninė Biržų ir jų krašto savastis susaistoma su nediferencijuojamu aukštaitiškumu. Biržai vadinami „Aukštaitijos miestu“ (Ibid., 137), Biržų kraštas – „Aukštaitijos kraštu“ (Ibid., 32), „Aukštaičių žeme“ (Ibid., 142), Biržų krašte matomi „Aukštaitijos dangus“ (Ibid., 64), „bekelnis baltas Aukštaitijos mėnuo“ (Ibid., 218; pastarasis įvaizdis iš Strielkūno eilėraščio apie Vabalninką). Aukštaitiškumo diferenciacija atsiranda eksploatuojant vietinės kalbos, tarmės motyvą. Iškeliami nebe aukštaičių tarmė apskritai, bet minimos „biržiečių šneka“ (Ibid., 13), „biržietiška tarmė“ (Ibid., 40), papiliečių tarmė (Ibid., 148), integruojami konkretūs tarmiški žodžių junginiai (vaikystėje Agluonos upėje gaudyta žuvis „‘unt slieka’ ir ‘unt duonas’“ [Ibid., 140]), o vienas eilėraštis visas parašytas Vabalninko šnekte (Ibid., 284).

Į poetinės biržietiškos (savi)identifikacijos panoramą, tiesa, negausiai, integruojamas ir latvių kalbos substratas, ir Latvijos kaimynystė. Viename tekste net Biržų lokalizacija nusakoma „latvocentriškai“ – dviejų valstybių paribio teritoriją žyminčiu žodžiu: „Miesteli, prisiglaudęs Palatvėj“ (Ibid., 41). Buvo galima tikėtis, kad latviškumo, „palatviškumo“ dimensija poetinėje biržietiškoje savivokoje išryškės gerokai stipriau, neliks punktyriška. Beje, vienos prasmingiausių eilučių latviškumo tema ir kalba apie kaltę dėl palankiomis sąlygomis galėjusio susiformuoti, bet nesusiformavusio būtent *baltiškai* orientuoto biržietiško tapatumo: „Tik aštuoniolika kilometrų nuo Latvijos sienos / (tai gimimo vieta apsitrynusio paso detalė) / bet latviškais žodžiais užspringsta burna: taip aš kaltas / kelias kur vedė pas brolius man iki šiol nepažįstamas / nedaugel temoku ištarti nors žodžiai suvienyti kraujo“ (Ibid., 15). Vis dėlto Latvijos kaimynystė Biržų krašto poetinėje panoramoje palieka tam tikrų išpaudų. Antai aprašant gyvenimą pasienio miestelyje Nemunėlio Radviliškyje, pateikiamas toks epizodas: „draugystės dienas / Praleidžiam su latviais kaimynais“ (Ibid., 234), kelionės palei Nemunėlio upę pradedamos aprašyti posmu: „Smagu paklajoti po Latvijos žemę, / kur Vetsaulės, Barbalės, Valės kaimai, / kur Neretą, Mazalvę, Kurmenę seną / dabina beržynai ir tamsūs šilai“ (Ibid., 91). Pasitelkiama ir poetinė etimologija: netoli Latvijos sienos esančio kaimo Legailiai pavadinimas kildinamas iš latviškų žodžių *lieli gaili* („dideli gaidžiai“): „Lieli gaili – Legailiai“ (Ibid., 169), o Pabiržėj net varnėnai švilpauja „su latvių akcentu“ (Ibid., 220).

Kiek mažiau nei latviškumo ar „palatviškumo“ ypatybių į poetinį Biržų krašto (auto)portretą yra įpinta protestantizmo bruožų, nors išankstinis kultūrinis-istorinis lūkestis skaitytojui sufleruoja, jog pastarųjų galėtų būti aktualizuota tikrai daugiau. Apie reformaciją, kalvinizmą linkstama kalbėti labiau būtuojų laiku (Ibid., 31, 281), o įvairių tikėjimų bendrabūvis lyg apibendrinamas dabartiškai, esamuojų laiku: „Bažnyčių bokštai čia dangų remia, / Religijų plati įvairovė. / Iš Dievo rankų toleranciją semia / Mūsų biržietiška tikrovė“ (Ibid., 104). Kitaip tariant, biržietiškumas pateikiamas ir kaip religinis, pasaulėžiūrinis įvairumas bei tolerantiškumas.

Knygos *Poezijos sparno paliesti* tekstuose santykinai labai plačiai ir noriai Biržų kraštas identifikuojamas su alaus kraštu, išryškinamos aludarystės ir alaus vartojimo tradicijos kaip specifiniai biržietiškumo požymiai, kaip vieni pagrindinių jo atributų. Dažniausiai alus tiesiogiai susiejamas ar tik asocijuojamas su švente,

linksmybe, ypač su daina. Eugenijus Matuzevičius eilėraštyje „Biržietiška“, pasitelkdamas vaizdingą išplėstą metonimiją, rašo, kad biržiečių žemės miežio grūdas net numiršta „reinkarnuodamas“ per dainą: „Gal ir numiršta miežio grūdas, / Bet jis linksmai / Numiršta, / Asočiuose putodamas, / Galvoj ir širdyje / Linksmai / Dainuodamas“ (Ibid., 154). Paraleliaialui kaip biržietiška savastis eilėraščiuose iškeliami salyklas ir apyniai. Dar ryškesnis alaus–duonos paralelizmas: noriu „vėl gryčioj valgyti mamos iškeptą duoną / Ir ją užgert putojančiu alumi“ (Ibid., 36), Biržuose svečią „sutiks žodžiu geru / Stiklu biržietiško alaus / Ir duona ajerų“ (Ibid., 39), Biržuose „kvepia jurginai, rūtos ir mėtos, / Raugas duonelės, šviežio alaus“ (Ibid., 65), „O kvapas duonos, kumpio, sūrio / Ir rūgstančio svirne alaus!..“ (Ibid., 77). Alaus–duonos paralelizmas knygoje, galima sakyti, sudaro kulinarinės biržietiško savasties epicentrą.

Eilėraščiuose, „įliteratūrinančiuose“ Biržus bei jų kraštą, taip pat sureikšminami geologiniai krašto ypatumai: „Seneliai pasakas mums sekė, / Kaip gipso kloduose prasmego sodas ir trobelė“ (Ibid., 31), „Stūkso klinčių, gipso klodai, / Žemės dumbanti gelmė, / Gyvojo vandens šaltinių / Trykšta čia sūri srovė“ (Ibid., 172), „Purvynais apsilėjęs / Į smegduobę krentu, // Kur kitos upės kliokia, / Negu viršų“ (Ibid., 220) ir pan. Gipso klodai, dėl jų nykimo atsirandančios įgriuvos, smegduobės poetiniam biržietiškam peizažui suteikia ne tik savitumo, bet ir šiokią tokį egzotiškumą, net pasakiškumą.

Kaip intensyviausiai, autentiškiausiai poetinę biržietišką tapatybę išreiškiantį, tam tikra prasme net reprezentuojantį asmenvardį pirmiausia reikia minėti Radvilų pavardę. Ir minėti būtent daugiskaita, nes tekstuose, išskyrus vieną kitą atvejį, paprastai kalbama apibendrintai apie visą didikų Radvilų giminę: ir kaip apie Biržų steigėją, ir kaip apie istorinę viso krašto globėją, ir kaip apie dabartyje tebesklandančią abstrakčią Radvilų „dvasią“. Svarbi Biržų poetinės, kultūrinės atminties ir savasties dalis – žymesnės pačių kraštiečių poetų asmenybės: Balys Sruoga, Kazys Binkis, Julius Janonis, Vaidotas Spudas, kiek mažiau Bernardas Brazdžionis, Mamertas Indriliūnas, Jonas Strielkūnas ir kt. – visi jie rinktinėje dalyvauja kaip veikėjai, kaip simbolinės eilėraščių figūros ar kaip jiems dedikuotų eilių adresatai. Kita vertus, beveik visi jie, išskyrus Janonį bei Indriliūną, yra ir rinktinės *Poezijos sparno paliesti* autoriai. Tad šiuo požiūriu rinktinė iš dalies metatekstuali: poezija reflektuoja save pačią, poetinis Biržų, Biržų krašto vaizdas kuriamas prieš akis jau turint ir ankstesnius poetinius jo vaizdus. Tai ypač pasakytina apie vėlesnės poezijos santykį su Spudo poezija, kuri Biržų krašte yra tarsi neoficialiai kanonizuota kaip pats chrestomatiškiausias ir sistemingiausias vietos literatūros pavyzdys. Rinktinėje biržietiški poetiniai Spudo vaizdiniai įvairiais būdais paveikia kai kurių kitų autorių analogiškus vaizdinius: dažniausiai juos papildo, praturtina, pagilina, tačiau vienu kitu sykiu ir „represuoja“, per poetines formules primeddami savą struktūrą. Pats žinomiausias Spudo kūrinys – romano tipo meilės eilėraštis „Dainos posmas“, kuris yra spausdinamas knygos 208–209 puslapiuose, keliose kitose knygos vietose funkcionuoja ir kaip atviras ar slaptas, bet aktyvus intertekstas, pavyzdžiui: „– Susitikt tave vėl norėčiau, – / Švelniai tariame Spudo žodžius. / Lyg neradę pasaulyje vietos, / Vėlei skubam į Biržus savus...“ (Ibid.,

26), „Kai Vaidotas Spudas šią dainą sukūrė: / ‘Susitikt norėčiau vėl prie Apaščios’“ (Ibid., 200). Tiesa, rinktinėje populiariausias ir įvairiausias, net tarmiškai varijuojamas intertekstas yra ne Spudo eilėraštis, o liaudies dainos „Per Klausučių ūlytėlę“ žodžiai, dažniausiai jos pradžia. Ši daina savinamasi kaip tam tikras emblematis visos Biržų krašto tekstas, savinamasi net tuo atveju, jei yra dekonstruojama, lyg ir „demaskuojama“ (Ibid., 209–210; beje, ją dekonstruoja Spudas).

Sodrios autentikos poetinei Biržų krašto panoramai suteikia keliolikoje tekstų paminimos konkrečios konkrečiose vietose gyvenusių / gyvenančių eilinių žmonių pavardės, funkcionuojančios kaip tam tikri tikslinantys topografiniai-kraštovaizdiniai „žymekliai“. Pavyzdžiui: „Už Gulbinų laukai dirseti. / Už Gulbinų palinkę kryžiai. / Kai pempės pradeda perėti, / Gelsvų purienų kyla išas. // Jis visą tolumą apgaubia / Lig Klezio, Erglio, Motiejūno...“ (Ibid., 75), „skrenda gervės / pernakt / virš suarto / Stakėno dirvono, virš Šilų, / kur vakarė žara“ (Ibid., 242) ir pan. Taip konkretinamas, netgi antropomorfizuojamas Gulbinų, Šilų kaimų bei jų apylinkių vaizdas, detalizuojama naratoriaus atmintis.

Vokiečių kultūrologė Doris Bachmann-Medick trumpai pristatydama kultūrinį „žemėlapių braižymą“ (vok. *kartierung*, angl. *mapping*) procesą teigia, kad dažnai kaip fizinio žemėlapių plėtiniai, žinoma, metaforiniai, simboliniai plėtiniai, yra kuriami įvairūs „mentalinio žemėlapių“ pavidalai (B a c h m a n n - M e d i c k 2006, 299–300). Knyga *Poezijos sparno paliesti* jos sudarytojų pastangomis, be kitų funkcijų, neabejotinai atlieka ir tokio – mentalinio – žemėlapių funkcijas. Pastarajame žemėlapyje, be jau minėtų simboliškai-literatūriškai svarbiausių geografinių vietų ir objektų (Biržai, Širvėna, Apaščia, Agluona, Astravas, Biržų pilis, Semeniškiai), semantiniu-tekstiniu intensyvumu dar išsiskiria Vabalninkas, Papilys, Pabiržė, Gulbinai, Likėnai, Klausučiai, Užušiliai, Kirdonys, Nemunėlio Radviliškis, Kvetkai, Medeikiai, Zomkelio proskyna (Zamkelio griovys) Papily, Biržų giria, Nemunėlio, Rovėjos, Tatulos, Vabalos, Gervelės upės. Pagal bendriausią topofilijos principą eilėraščiuose bet kuri geografinė vieta gali virsti (neretai ir virsta) mentalinio žemėlapių centru, net pasaulio centru: jau minėta lietuvių „širdimi“ (PSP, 142), „žemės viduriu“ (Ibid. 19), Eldorado žeme (Ibid., 219) ir pan. Toks virsmas nebūtinai turi būti autoriaus tiesiogiai „įrašytas“ tekste. Jis galimas skaitymo metu: adresatas poetinį-mentalinį žemėlapių koreguoja, persibraižo pagal savo subjektyvius orientyrus. Kiek galima spręsti iš išviešintų pagrindinio rinktinės adresato – vietos bendruomenės, poeziją skaitančios jos dalies – reakcijų (D a g y t ė 2009; *Eiliuota* 2009; L a n s b e r g i e n ė 2009; *Poezijos*), knyga *Poezijos sparno paliesti* suvokiama ne tik kaip „literatūrinanti“, bet ir kaip topofiliškai „įcentrinanti“ Biržus bei Biržų kraštą. „Įcentrinimą“ potekstėje galima aiškiai justiti net tais atvejais, kai autoriai kalba apie „tolimą provinciją / kaimą / kampa“ ar panašiai.

* * *

Baigiant pravartu padaryti kelias apibendrinamąsias išvadas. (1) Pastaraisiais metais Lietuvoje stebimas padidėjęs poreikis „įliteratūrinti“ vieną ar kitą vietą ir suintensyvėję metodologiškai įvairūs vietų „įliteratūrinimo“ tyrimai. (2) Konkrečių

vieta „įliteratūrinimo“ ir/arba jo aktualizavimo iniciatyvos paprastai imasi tų vietų bendruomenės. Tokia iniciatyva yra ir eilėraščių rinktinė apie Biržus bei Biržų kraštą *Poezijos sparno paliesti*. (3) Rinktinės sudarytojų pasirinkta ir įvado autorės išdėstyta strategija („vietovardinis“ eilėraščių atrankos principas, ignoruojant estetinę vertę, knygos leidimo intencijos, numatant jos adresato specifiką ir kt.) optimaliai atitinka ir išreiškia poeziją skaitančios vietos bendruomenės lūkesčius bei reikmes. (4) Rinktinėje išryškėja įvairūs istoriškai, kultūriškai, geografiškai ar tiesiog subjektyviai emociškai svarbūs biržietiškos poetinės (savi)identifikacijos pavidalai. Biržietiškumas tapatinamas su šiaurietiškumu, aukštaitiškumu, „palatviškumu“, su į dabartį įvairiomis konfiguracijomis įsirašiusia sėliška praeitimi, aludarystės ir alaus vartojimo tradicijomis, geologiniais regiono ypatumais, specifiniais kalbos dalykais (latvizmais, įvairiomis vietos šnektomis, patriotine-poetine kliše tapusia morfema „birž-“). Gerokai mažiau nei galima tikėtis tapatinamasi su protestantizmo paradigma. Erdvinio tekstų matmens epicentras tekstuose be paties Biržų miesto yra tapę Širvėnos ežeras, Apaščios, Agluonos upės, o istorinio matmens – Radvilų giminė ir jiems priklausiusi Biržų pilis. (5) Turint mintyje rinktinės pobūdį, palyginti nemažai eilėraščių, kuriuose Biržų ir Biržų krašto „įliteratūrinimas“ yra intertekstualus, t. y. kuriamas jau antrinis kultūrinis-literatūrinis tekstas, kaip pirminių dažniausiai naudojant poeto Spudo kūrinį, garsiąją liaudies dainą „Per Klausučių ūlytėlę“ ir kt. (6) Sumanyta ir sudaryta kaip poetinis „mentalinis žemėlapis“, rinktinė *Poezijos sparno paliesti* atlieka ne tik Biržų, Biržų krašto „įliteratūrinimo“ funkcijas, bet ir jų, daugybės atskirųjų vietų topofilinio „įcentrinimo“, pavertimo „Lietuvos / žemės / pasaulio... viduriu“ funkcijas.¹⁵

Literatūra ir šaltiniai

- B a c h e l a r d a s 1993 – Gastonas Bachelardas, „Erdvės poetika“, Idem, *Svajonių džiaugsmas*, (iš prancūzų k. vertė Galina Baužytė-Čepinskienė), Vilnius: Vaga, 301–510.
- B a c h m a n n - M e d i c k 2006 – Doris Bachmann-Medick, *Cultural Turns. Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- B r a z i ū n a s 2004 – Vladas Braziūnas, „Eilėraščiai“, *Metai*, 11.
- B r a z i ū n a s 2006 – Vladas Braziūnas, „Eilės“, *Šiaurės Atėnai*, gruodžio 23.
- D a g y t ė 2009 – Gražina Dagytė, „Poezijos paukštė atskrido vidužiemį“, *Šiaurės rytai. Nepriklausomas Biržų krašto laikraštis*, vasario 3.
- D a u j o t y t ė 1993 – Viktorija Daujotytė, „Varniai literatūroje“, *Žemaičių praeitis*, 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 18–23.
- D a u j o t y t ė 2008 – Viktorija Daujotytė, „Kraštovaizdis ir vietos dvasia literatūros klasikoje“, *Colloquia*, 21, 30–54.
- D a u j o t y t ė 2009 – Viktorija Daujotytė, *Vieninteliui miestui. Juditos Vaičiūnaitės Vilnius*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus.
- Eiliuota* 2009 – „Eiliuota meilė Biržų kraštui“, [Biržų rajono savivaldybės viešosios bibliotekos informacija], *Šiaurės rytai. Nepriklausomas Biržų krašto laikraštis*, sausio 29.
- G e d a 1998 – Sigitas Geda, *Skrynelė dvasioms pagauti*, Vilnius: Vaga, 258.

¹⁵ Autorius dėkoja Laimai Ramutėnienei, geranoriškai talkinusiai rengiant straipsnį.

- HV – Haiku Vilniui*. Tinklapis. Prieiga internete: <http://www.haiku.lt/haiku_vilniui>.
- Lansbergienė 2008 – Edita Lansbergienė, [[vadas], *Poezijos sparno paliesti* [eilėraščių apie Biržus ir Biržų kraštą rinktinė], sudarytojai Zita Balaišienė, Laima Ramutėnienė, Nijolė Taujanskienė, Biržai / Panevėžys: UAB „Panevėžio spaustuvė“, 3–6.
- Lansbergienė 2009 – Edita Lansbergienė, „Poezijos sparno paliesti...“, *Biržiečių žodis*, vasario 3.
- Lopez – Barry Lopez, “A Literature of Place”. Prieiga internete: <http://arts.envirolink.org/literary_arts/BarryLopez_LitofPlace.html>.
- Mekas 1997 – Jonas Mekas, „Post scriptum“, Idem, *Semeniškių idilės. Reminiscencijos*, Vilnius: Baltos lankos, 9–13.
- Poezijos* – „Poezijos sparno paliesti“. Prieiga internete: <<http://bibliotekos.utena-on.lt/index.php/pageid/539/articlepage/0/articleid/872>>.
- PSP – Poezijos sparno paliesti* [eilėraščių apie Biržus ir Biržų kraštą rinktinė], sudarytojai Zita Balaišienė, Laima Ramutėnienė, Nijolė Taujanskienė, Biržai / Panevėžys: UAB „Panevėžio spaustuvė“, 2008.
- Straipsnio 2009* – Straipsnio autoriaus pokalbis su Laima Ramutėniene, viena iš rinktinės *Poezijos sparno paliesti* sudarytojų, rugpjūčio 21 d.
- Šeštadienį* – „Šeštadienį startuos nauja uostamiesčio tradicija – Posmas Klaipėdai“. Prieiga internete: <<http://www.zebra.lt/lt/aktualijos/kultura/sestadieni-startuos-nauja-uostamiescio-tradicija-posmas-klaipedai-2009-08-03.html>>.
- Vanagas 2004 – Aleksandras Vanagas, *Lietuvos miestų vardai*. Antrasis leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Vigmantas Butkus

Vietovės „įliteratūrinimas“: Biržai ir Biržų kraštas eilėraščiuose

S a n t r a u k a

Pagrindiniai žodžiai: „įliteratūrinimas“, vietos literatūra, vietos bendruomenė, Biržai, Biržų kraštas, topoanalizė, topofilija, literatūrinė (savi)identifikacija, poetinis tapatumas.

Straipsnyje kaip konkretus vietovės „įliteratūrinimo“ pavyzdys analizuojami eilėraščiai apie Biržus ir Biržų kraštą, publikuoti knygoje „Poezijos sparno paliesti“ (2008). Metodologiniai analizės principai orientuojami į Barrio Lopezo vietos literatūros studijas ir į tai, ką Gastonas Bachelardas vadina topoanalize, pažymėta topofilijos ženklų.

Knyga „Poezijos sparno paliesti“ parengta ir išleista pačios Biržų bendruomenės iniciatyva. Jos rengėjų pasirinkta strategija optimaliai atitinka ir išreiškia poeziją skaitančios vietos bendruomenės lūkesčius. Strategijos esmė: „vietovardinis“ eilėraščių atrankos principas, ignoruojama estetinė eilėraščių vertė, kultūrinės-šviečiamosios knygos leidimo intencijos, kurios numato jos adresato specifiką, reikmes.

Knygoje išryškėja įvairūs biržietiškos poetinės (savi)identifikacijos pavidalai: biržietiškumas tapatinamas su šiaurietišku, aukštaitišku, „palatvišku“, su į dabartį įsirašiusia sėlių genties praeitimi, aludarystės ir alaus vartojimo tradicijomis, geologiniais regiono ypatumais ir t. t. Erdvinis tekstų matmens epicentras eilėraščiuose be paties

Biržų miesto yra tapę Širvėnos ežeras, Apasčios, Agluonos upės, o istorinio matmens – Radvilų giminė ir jiems priklausiusi Biržų pilis. Sumanyta ir sudaryta kaip poetinis mentalinis žemėlapis, knyga „Poezijos sparno paliesti“ atlieka ne tik Biržų, Biržų krašto „įliteratūrinimo“ funkcijas, bet ir jų daugybės atskirų jų vietų topofilinio „įcentrinimo“, pavertimo „Lietuvos / žemės / pasaulio... viduriu, centru“ funkcijas.

Vigmantas Butkus

Making the Locality Literary: Biržai and Biržai Region in Poems

S u m m a r y

Keywords: “making literary”, literature of place, region’s community, Biržai, Biržai Region, topoanalysis, topophilia, literary (self) identification, poetical identity.

Poems about Biržai and Biržai Region published in the book „Poezijos sparno paliesti“ (2008) (in English – “Touched by a Wing of Poetry”) are analyzed in this article as a concrete example of making the locality literary. Methodological principles of analysis are oriented to Barri Lopez’s studies of the *literature of place* and to that, what Gaston Bachelard names *topoanalysis*, marked with a sign of *topophilia*.

The book „Poezijos sparno paliesti“ was prepared and published on Biržai community initiative. The strategy chosen by the compilers of the book optimally matches and expresses expectations of the local reading poetry community. The essence of the strategy is: a „place-name“ principal of sampling poems, ignored esthetical value of poems, cultural-educational book publishing intentions, which predict the particularity and needs of its addressee.

Various shapes of Biržai poetical (self) identification show up in the book: being “Biržai-spirited” is identified to northernness, to being “aukštaičiai-spirited”, to being “by-Latvian-spirited”, with entering the presence Sėliai tribe past, brewery and beer usage traditions, geological regional peculiarities and etc. In the poems, besides Biržai town itself, Lake Širvėna, the rivers Apasčia and Agluona have become a spatial text dimension epicenter, and the Radvilai with their Biržai Castle – a historical dimension. Contrived and constructed like a poetical *Mental Map*, the book „Poezijos sparno paliesti“ performs not only functions of making Biržai and Biržai Region “literary”, but also functions of topophilial “encetrement”, making Biržai and Biržai Region “Lithuania’s/ the Earth’s/the world’s... middle, centre”.

V i g m a n t a s B U T K U S
Literatūros istorijos ir teorijos katedra
Humanitarinis fakultetas
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[vigmantas.butkus@gmail.com]